

УДК 378.14:81'24:130.2

ЗАСВОЄННЯ КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ У ПРОЦЕСІ СПІВВИВЧЕННЯ МОВ І КУЛЬТУР ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Іванова І. В.

У статті висвітлюються наукові погляди на комунікативні моделі поведінки як складової культурологічних фонових знань студентів вищих немовних навчальних закладів. Здійснюється аналіз сучасних вербальних та невербальних засобів професійного іншомовного спілкування.

Ключові слова: комунікативні моделі поведінки, фонові знання, вербальне та невербальне іншомовне спілкування.

В статье рассматриваются научные взгляды на коммуникативные модели поведения как составляющей культурологических фоновых знаний студентов высших неязыковых учебных заведений. Произведен анализ современных вербальных и невербальных средств профессионального иноязычного общения.

Ключевые слова: коммуникативные модели поведения, фоновые знания, вербальное и невербальное иноязычное общение.

The article highlights scientific views on the communication patterns of behavior as a component of culturological background knowledge of students at non-linguistic higher educational institutions. Analysis of modern verbal and non-verbal means of professional foreign language communication is carried out.

Key words: communication patterns of behavior, background knowledge, verbal and non-verbal foreign language communication.

Постановка проблеми. Кожна людина належить до певної національної культури, яка містить в собі національні традиції, мову, історію, літературу. Економічні, культурні та наукові контакти країн і їх народів роблять актуальними теми, пов'язані з дослідженням міжкультурних комунікацій, співвідношенням мов і культур. Як засвідчує практика, у змісті навчання та виховання студентів вищих немовних навчальних закладів соціокультурні, лінгвокраїнознавчі та етнографічні аспекти представлені не повною мірою. А відтак виникає потреба у дослідженні культурологічних фонових знань, зокрема комунікативних моделей поведінки представників різних лінгвокультур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у зарубіжній дидактиці поряд із категоріями теми, ситуації, тексту з'явилась категорія "культурних моделей". Найбільшого рівня досліджуваності серед зарубіжних науковців досяг один із видів культурних моделей, який називається "сценарій" або "фрейми" (Т. А. ван Дейк, І. І. Халєєва та ін.). Вони розглядають сценарій як репрезентацію чи стратегію розуміння подій, ситуації, комунікативні акти в контексті національної культури. При цьому особливого значення набуває поняття "пресуппозиції", яку визначають як побудову своєї мовленнєвої поведінки відповідно до очікувань партнера. З цього положення визначається необхідність співвіднесення конкретної ситуації з певним культурним сценарієм ситуації, що існує в свідомості людини з власними схематичними асоціаціями [9].

Мета статті полягає у визначенні комунікативних моделей поведінки, необхідних для засвоєння студентами вищих немовних навчальних закладів як складової культурологічних фонових знань у процесі співвивчення мов і культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із важливих складових змісту навчання є знання. До культурологічних знань належать енциклопедичні та фонові знання. Прийнято вважати, що енциклопедичні знання включають активне ознайомлення з культурною картиною світу як певної системної цілісності, а також наявність досвіду вивчення динаміки ціннісних орієнтацій країн, які порівнюються. Як правило, ці знання отримують ще під час навчання у загальноосвітніх школах і

продовжують їх поповнювати та удосконалювати у вищих навчальних закладах у курсі гуманітарних дисциплін.

На нашу думку, особливої уваги під час навчання іншомовного спілкування заслуговують фонові знання (з англ. background knowledge) [7, с. 84]. Особливості відображення реальної дійсності у конкретних умовах створюють мовні картини світу, невідповідність яких є головною перешкодою для досягнення цілкового взаєморозуміння учасників комунікативного акту. За визначенням О. С. Ахманової [1, с. 498], фонові знання – це взаємне знання реалій тим, хто говорить, і тим, хто слухає, яке є основою мовного спілкування. Г. Д. Томахін за сферою розповсюдження поділяє їх на: 1) загальнолюдські знання; 2) регіональні відомості; 3) відомості, знайомі для членів певної етнічної і мовної спільноти; 4) відомості, знайомі лише членам локально або соціально замкнутої групи, – в мовному плані це відповідає територіальним і соціальним діалектам; 5) відомості, знайомі лише членам певного мікроколективу [7, с. 84]. У процесі спілкування, безперечно, присутні всі типи фонових знань. Фонові знання третього типу, тобто знання, якими володіють лише члени певної етнічної та мовної спільноти, найбільше пов'язані з національною культурою і становлять інтерес для висвітлення їх у підручнику з іноземної мови для студентів вищих немовних навчальних закладів. Наявність фонових знань загальнолюдського та регіонального характеру дають змогу учасникам комунікації певною мірою розуміти одне одного, але лише володіння культурологічними фоновими знаннями дозволяє їм досягати цілкового взаєморозуміння в діалозі культур. Саме тому навчання культурологічних фонових знань повинно бути невід'ємною частиною змісту навчання іншомовного спілкування. Ці фонові знання включають: 1) знання загальноприйнятих у країні норм поведінки (етикету) або комунікативних моделей поведінки; 2) знання культурних реалій. Предметом нашого дослідження є знання загальноприйнятих у країні норм поведінки.

Під комунікативною поведінкою розуміють сукупність мовних і позамовних дій, здійснених комунікантами в межах комунікативного акту з метою досягнення комунікативної мети (стратегічного результату) певної вербальної взаємодії. Термін "комунікативна поведінка" вперше використав Й. Стернін у 1989 р. у праці "Про поняття комунікативної поведінки".

Такі автори, як М. Бореллі, В. Ф. Тарасов, Н. Ладеманн, Ю. О. Сорокін та ін., вважають, що в кожній культурі діють стандарти, які дозволяють визначити, яка поведінка є нормою. Неволодіння комунікативними моделями поведінки може привести до непорозуміння і культурного шоку. О. В. Мілосердова наводить епізод, який відбувся з французьким журналістом в Афганістані: переодягнувшись у жіноче вбрання і чадру, журналіста, однак, швидко розпізнали і захопили таліби. Причиною його фіаско було порушення норм поведінки мусульманської жінки, яка не має права проходити між двома чоловіками, які розмовляють [5, с. 81].

Ще одним прикладом може слугувати потискання руки, яке дуже популярне у Франції, Німеччині чи Україні, але не у Великій Британії чи Японії. Лише у тому разі, коли двох бізнесменів офіційно представляють одне одному у Великій Британії, вони можуть потиснути руку. У США не прийнято потискати руки серед чоловіків під час кожної зустрічі, на відміну від українців. Це відбувається здебільшого під час першого знайомства або успішного завершення переговорів, під час підписання угоди тощо і пояснюється підвищеною вимогою представників даної лінгвокультури до своєї приватності. Уникнення від особистісно-інтимних тем спілкування, чітке розмежування дружніх та ділових стосунків слугує підтвердженням вищезазначеної тези і на вербальному рівні.

Н. Трошина наводить такі приклади: підприємець із Таїланду пише своєму західному партнерові листа з проханням надіслати каталог його фірми і починає цей лист із повідомлення про свою освіту, суспільний стан і статус. З точки зору західного партнера він повідомляє зайву інформацію; з точки зору ж рідної тайської культури ця інформація вкрай потрібна для успішного ділового спілкування. Датський партнер вважає за необхідне детально проінформувати німецького партнера про історію розвитку своєї фірми, перш ніж сформулювати конкретну мету звернення, наприклад, запропонувати товар, причому зробить це з позиції продавця. Німецький бізнесмен іде безпосередньо до своєї мети, характеризує переваги свого товару і послуг мовою потенційного споживача і виходить з того, що його інтереси найважливіші [8].

Комунікативні моделі поведінки можуть бути вербальними, невербальними та змішаними. Аналіз наукової літератури засвідчує, що більшість учених поділяють думку про те, що вербальні засоби спілкування використовують здебільшого для передачі інформації, в той час як невербальні слугують для вираження міжособистісних відносин, а в деяких випадках використовуються замість словесних повідомлень.

До професійно орієнтованих вербальних моделей належать: форми звернення до ділових партнерів; норми поведінки під час влаштування на роботу; норми заповнення анкет та написання автобіографій; етикет телефонної розмови; правила написання ділового листа; правила ведення ділових зустрічей та переговорів. Моделі невербальної поведінки включають: паралінгвістичні (інтонація, паузи, дикція, темп, гучність, ритміка, тональність, мелодика та ін.); екстралінгвістичні (різні шуми, сміх, плач тощо); кінестетичні (жести, міміка, контакт очей); проксемастичні (пози, рухи тіла, дистанція, тобто просторово-часова організація спілкування).

Невербальні засоби спілкування є не менш важливими, ніж вербальні, і виконують такі функції: акцентують ту або іншу частину вербального повідомлення; передбачають те, що буде передано вербально; виражають значення, що суперечить змісту висловлювання; заповнюють або пояснюють паузи, виражаючи намір продовжити своє висловлювання, пошук слова тощо; зберігають контакт між співрозмовниками і регулюють потік мовлення; замінюють окреме слово або фразу [4, с. 87]. Наприклад, якщо британський діловий партнер мовчить під час переговорів, це не обов'язково означає згоду, як це прийнято в Україні. Це може просто означати очікування. Якщо японський колега киває головою, слухаючи вас, це не означає, що він погоджується з вами, а свідчить про те, що він слідує за вашою думкою.

І. С. Баженова досліджує соматичну мову, або мову тіла, і класифікує її на комунікативні рухи, психофізіологічні симптоми емоційного стану та некомунікативні рухи [2, с. 17]. До комунікативних рухів належать кінеми, тобто автоматизовані рухи, які мають прямий зв'язок з мовленнєвим повідомленням, доповнюють та замінюють мовленнєві дії: положення тіла, рухи голови, міміка обличчя, які мають специфічні значення у певному соціальному і культурному середовищі [3, с. 20]. Багато кінем співпадають у рідній та іноземній мовах, а особливої уваги у процесі навчання професійного іншомовного спілкування потребують кінеми, які не співпадають. Прикладом таких кінем може слугувати манера рахувати на пальцях, українці зазвичай рахують, загинаючи пальці всередину долоні, в той час як американці чи англійці рахують, розгинаючи пальці зовні.

До психофізіологічних симптомів належать: зміна кольору обличчя в певному емоційному стані; рухові симптоми (тремор рук, губ); звукові симптоми (плач тощо), тобто різноманітні симптоми душевного стану, що піддаються контролю з боку виконавця. Вони, як правило, співпадають у різних народів і не вимагають спеціальної підготовки.

Некомунікативні рухи сигналізують про внутрішній емоційний стан того, хто говорить. Це можуть бути: 1) рухи, які спрямовані на того, хто говорить (наприклад, звичка кусати губи для зняття внутрішньої напруги); 2) рухи, спрямовані на будь-який предмет, того, хто говорить (звичка крутити каблучку чи ґудзик); 3) рухи, спрямовані на будь-який предмет в оточенні того, хто говорить (звичка крутити в руках ручку тощо).

Під час навчання професійного іншомовного спілкування уваги вимагає навчання культурологічних комунікативних рухів, особливо кінем, які не співпадають у виконанні чи змісті в різних ситуаціях ділового спілкування.

Якісні характеристики комунікативної поведінки представників певної лінгвокультурної спільноти обумовлені їх комунікативною свідомістю. Під комунікативною свідомістю Й. Стернін у загальному сенсі розумів сукупність механізмів свідомості людини, які забезпечують її комунікативну діяльність [6]. Залежно від суб'єкта свідомості (окремого індивіда чи спільноти людей) комунікативна свідомість може бути індивідуальною чи суспільною, які мають множинні реалізації відповідно до антропологічних чи соціальних характеристик носіїв свідомості, наприклад гендерна, вікова, професійна тощо.

Як засвідчує практика, досить часто спілкування з представниками інших лінгвокультур на індивідуальному рівні являє собою зіткнення різних поглядів на світ, під час якого комуніканти не усвідомлюють культурних відмінностей у поглядах,

бачать світ зі своєї точки зору. Останнім часом серед науковців звучить думка про необхідність емпатичного підходу до вивчення мов і культур, в основі якого лежить формування у тих, хто вивчає іноземні мови, міжкультурної свідомості, а саме здатності ввійти в ситуацію представника іншої культурної спільноти. Насамперед ідеться про розвиток здатності сприймати іншого, усвідомлювати спільні риси й відмінності між різними культурами.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, соціалізація людини відбувається не лише через стихійний вплив на особистість різних обставин життя, але й у процесі цілеспрямованого формування особистості під дією національної культури, коли зовнішні соціальні умови опосередковуються внутрішніми індивідуальними чинниками. Неможливо зрозуміти генезис становлення особистості автономно від культурної спільноти.

Знання комунікативних моделей поведінки дозволить майбутнім фахівцям належним чином взаємодіяти у культурному розмаїтті реальних професійних ситуацій. Для засвоєння студентами вищих немовних навчальних закладів культурологічних фонових знань у цілому та комунікативних моделей поведінки представників певної лінгвокультури зокрема необхідні додаткові джерела інформації, якими слугують різноманітні автентичні друковані, відео- та аудіоматеріали.

Отримані результати свідчать про необхідність подальшого розв'язання проблеми, перспективним напрямом якої є контрастивні дослідження процесу засвоєння національно-культурних особливостей мовленнєвої поведінки представників різних лінгвокультур.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. – М., 1969. – 608 с.
2. Баженова И. С. Культура невербального общения на уроке немецкого языка / И. С. Баженова // Иностранные языки в школе. – 1996. – № 2. – С. 17–18.
3. Городникова М. Д. Проверьте свои знания и умения / М. Д. Городникова. – М. : Высшая школа, 1986. – 172 с.
4. Карпюк О. Навчання як модель успішного життя / О. Карпюк // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 4. – С. 86–91.
5. Милосердова Е. В. Национально-культурные стереотипы и принципы межкультурной коммуникации / Е. В. Милосердова // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 3. – С. 80–84.
6. Стернин И. А. Коммуникативное поведение и национальная культура / И. А. Стернин // Вестн. ВГУ. Сер. 1 "Гуманитар. науки". – Воронеж : Изд-во ВГУ. – 1996. – № 2. – С. 45–64.
7. Томахин Г. Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения / Г. Д. Томахин // Иностранные языки в школе. – 1980. – № 4. – С. 84–88.
8. Трошина Н. Этносемантические и стилистические проблемы межкультурной коммуникации в деловой сфере / Н. Трошина // Проблемы этносемантики. – М., 1998. – С. 24–56.
9. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / И. И. Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 240 с.